Araştırma Makalesi / *Research Article*

# Osmancık Romanında Anka'nın Yeniden Doğuşu

Regenerate of Phoenix In The Osmancik Novel

**Cevat ÖZYURT***


## *Öz*

*Bu çalışmanın amacı, Osmancık romanında devlet kurucu değerleri ve ilkeleri tespit etmektir. Bu tespit, romanda devlet, Osmanlı-Selçuklu ilişkisi, soy, siyasal meşrûiyet, toplumsal hareketler, bilgi kaynakları, din-siyaset ilişkisi, ekonomik yapı ve ilişkiler, sosyal düzen, yayılma politikası, hoşgörü gibi unsurların analiz süreçlerini içermektedir. Romanda Osmanlı'nın kuruluş hikâyesi üzerinden bir Türk-İslâm kimliği inşa edilmekte, Osmanlı kimliği modern Türk-İslâm ideolojisi çerçevesinde kurgulanmaktadır. Tarık Buğra, ontolojik olarak İslâm dini ve evrensel değerler gibi yüce ideallere adanmış bir Türklük portresi çizer. Romandaki vurgular ve üst kurgu izlendiğinde kurgulanan Türk-İslâm kimliğinin ikinci bileşeninin zayıf kaldığı görülmektedir.*


***Anahtar Kelimeler:*** *Osmanlı'nın Kuruluşu, Tarih Sosyolojisi, Edebiyat Sosyolojisi, Siyasal Meşrûiyet, Siyasal Kültür, Osmancık, Tarık Buğra.*


## *Abstract*

*The aim of this study is to determine the founding values and principles of the state in Osmancık novel. This determination includes the analysis processes of the state, Ottoman-Seljuk relationship, lineage, political legitimacy, social movements, knowledge sources, religion-politics relationship, economic structure and relations, social order, spreading policy, tolerance. In the novel, a Turkish-Islamic identity is built over the foundation story of the Ottoman Empire, and the Ottoman identity is constructed within the framework of the modern Turkish-Islamic ideology. Tarık Buğra draws a portrait of Turkism, who is ontologically committed to supreme ideals such as Islam and universal values. When the emphasises and the upper fiction are observed, it can be*


* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İTBF Sosyoloji Bölümü. Orcid No: 0000-0002-1818-6312

**Geliş tarihi:** 08.03.2020 / **Kabul Tarihi:** 18.04.2020

*seen that the latter component of the Turkish-Islamic identity remain weak in the novel.*

***Keywords:*** *Foundation of the Ottoman State, Sociology of History, Sociology of Literature, Political Legitimacy, Political Culture.*

*"Kimse sana Tanrı'nın buyurmadığı bir söz söylerse, sen onu kabul etme. Aslını bilmezsen Tanrı'nın ilmini bilenlere sor. Bir de sana itaat edenleri hoş tut. Hakkı gözet. İtibarın hep bilginlere, zanaatkârlara olsun. Askerin hep önünde git."*

Tarık Buğra



## Giriş

Edebiyat, kültürel kimliğin ve ideolojinin önemli aktarım ve inşa araçlarından biridir. Sözlü anonim edebiyat aktarım işlevini gerçekleştirir. Yazılı edebiyatın ise aktarım işlevinden ziyade inşa etme arzusuyla kullanımı dikkat çeker. Edebiyatın, kimlik inşa etme gücünden şüphesiz tüm ideolojiler yararlanmıştır veya yararlanabilir. Ancak edebiyatın millî kimliğin aktarımında veya inşasında daha yaygın biçimde kullanıldığı da bilinmektedir. Milliyetçilik dışındaki modern politik ideolojilerin, duygulardan ziyade akla hitap etme gibi bir özelliği vardır. Milliyetçi ideoloji ise duyguya hitap etmeyi önceler ve tam da bu nedenle edebî ürünlerden daha fazla yararlanma imkânı bulur.

Edebiyat, milletlerin duygusal düzlemde yeniden inşasını sağlar.[1] Millî Edebiyat, "kolektif kimliğin aynası" işlevini görerek, milletin hikâyesini anlatır.[2] Anlatılan hikâyede geçmiş olduğu gibi anlatılmaz, zamansal olarak kurgulanır, yani "şimdiki zamanın çerçevesiyle biçimlendirilir".[3] Edebiyat millî kimliğin veya ideolojilerin inşasında önemli olduğu için, estetik kaygı birçok modern edebiyatçıda kasıtlı olarak ön plana çıkmaz. O estetik açıdan mütevazı bir tutum takınarak, Mehmet Âkif'in Safahat'ın ilk şiirinde dile getirdiği gibi; "Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa" deyip, "sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek" mısraıyla devam ederek yazdıklarının

1 Hayes, Carlton H., Milliyetçilik: Bir Din, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s. 16.

2 Jusdanis, Gregory, Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Millî Edebiyatın İcat Edilişi, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s. 68.

3 Assmann, Jan, Kültürel Bellek, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 92.

gerçeklikle ilişkisine dikkat çekmeye çalışacaktır.[4] Hakikati duygulara hitap ederek anlatmaya çalışan milliyetçiler ve ideologlar, edebiyatın gücünden yararlanarak, ancak edebiyatın sanatsal hünerlerinin esiri olmadan görevini yerine getirmeye çalışacaktır. Hakikati aktarmaya çalışan edebiyatçı diğer disiplinlerin sahasına uzanmakta bir beis görmeyerek, tarihçi, sosyolog, psikolog, antropolog gibi kimliklere bürünmüş olarak karşımıza çıkabilir. Zira milliyetçiler için edebiyat nasıl edebiyatçılara bırakılamayacak kadar önemli ise, tarih de tarihçilere bırakılmayacak kadar önemlidir.[5] Millî kimlikler, modernitenin yenilikleri ve belirsizlikleri karşısında güvenli bir liman arama psikolojisinin sonucu olarak güçlenir. Millî kimlik, bir bakıma çağdaş perspektiften "otontik kendi"nin keşfi demektir.[6] Böylece geleneksel ve tarihsel olan millî paradigma modernite içinde kendine yer bulmuş olur.[7]

Burada tarih ve edebiyat, disiplinleri kolektif hafızayı inşa etmenin pragmatik araçlarına dönüşür. Bireylerin tarihsel hafızası ne kadar kuvvetlendirilmiş olursa, kolektif hafızaları o derece güçlü olur. Kolektif hafıza seçicidir. Bu nedenle, tarihsel hafıza anlatısal biçimde kurgulanan ve aktarılan "geçmişteki bazı uğraklar"a tekabül eder. "Anlatısal açıklamalar kendi temel karakterlerinin sosyal inşasını ve onların sürekliliğini çerçevelendirir ve dolayısıyla bireysel ve kolektif kimlikler sadece böylesi bir anlatı çerçevesi içinde biçimlenebilir ve aktarılabilir". Bu nedenle tarihsel hafızayı bireyin doğrudan deneyimlerinin bir sonucu olarak değil, bireyin deneyimlerine yansıtılan bir geçmiş tasavvuru olarak görmek gerekir. Tarihsel hafıza aracılığıyla kolektif kimlik ve tarih "kamusal inşanın en temel referansları" hâline gelir.[8] Tarihsel hafızanın oluşumu, özel bir çabayı gerektirir, çünkü Connerton'ın belirttiği gibi, "modernitenin unutkanlık gibi bir sorunu vardır".[9] Modernite amnezi (hafıza kaybı) üzerine inşa edilir. Modernitede kolektif hafıza yitiminden, tarih ve tarih bilincinin günbatımından, tarih sonrası (post-history)'ndan bahsetmek, bir zamanlar popüler bir söylem ve kaygı hâline gelmiştir.[10]

Modern toplumlarda kolektif hafızanın kurgusal niteliği, onun aynı zamanda "olumsal ve değişime tabî" olduğunu gösterir. "Geçmiş belleğin içinde yalın biçimde durmaz, anı hâline gelebilmesi için, dile getirilmesi

4 Ersoy, Mehmet Âkif, Safahat, Haz. Orhan Okay ve Mustafa İsen, Ankara, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992, s. 3.

5 Özyurt, Cevat, "Millet İnşasında Edebiyat, Tarih ve Din", Hece Dergisi, C. 20, S. 232, 2016, s. 90.

6 Smith, Anthony D., Millî Kimlik, Çev. B. Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 36.

7 Özyurt, 2016, s. 89.

8 Giesen, Bernhard ve Kay Junge, "Tarihsel Hafıza", (İç.) Tarihsel Sosyoloji, Ed. Gerard Delany, Engin F. Işın, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Islık Yayınları, 2017, s. 523-4.

9 Connerton, Paul, Modernite Nasıl Unutturur, Çev. Kübra Kelebekoğlu, İstanbul, Sel Yayınları, 2018, s. 11.

10 Huyssen, Andreas, Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Metis Yayınları, 1999, s. 14.

gerekir". Kolektif hafızayı oluşturan, "geçmiş ile şimdi arasındaki çok ince yarıktır". Yumuşak zeminli bu boşlukta tarihle kurulan ilişkiler zamanla yeniden biçim alır. Huyssen 1980'lerden itibaren tarihe olan ilgide bir artış gözlemleyip, bunu "bellek patlaması" olarak adlandırmıştır.[11] Son zamanlarda Türk edebiyatında tarihi konu alan metinlerin oranına baktığımızda bir bakıma Huyssen'in "bellek patlaması" olarak tanımladığı olgunun Türkiye'deki yansımalarını görürüz. Tarık Buğra'nın 1983 yılında yayımlanan Osmancık romanı, Türkiye'de bellek patlamasının ilk belirtileri olarak değerlendirilebilir. Ama "Buğra zaten hep tarihi yazmıştı" diyen olursa, onu anlamakta zorlanmayız. Bu durum ise Buğra'da tarihin popülerleşen bir eğilimle açıklanamayacak kadar derin olduğunu ve onun edebiyata bakışının zamanın kısıtlamalarının ötesinde olduğunu gösterir. Buğra'nın kalemi döneminin hâkim siyasî paradigmasını eleştiren bir işleve sahiptir, bu eleştirinin referans noktası, toplumun ve devletin tarihidir. Bu eğilim, siyasetin kendi gerçekliğine, toplumun kimliğine, kültürüne ve tarihine fazlasıyla yabancılaştığına dair muhafazakâr bir kaygının yansımasıdır. Zira Buğra altı asırlık yaşama geleneğinin kaybolmasının ve milletinin tarihindeki büyük trajik çelişkiyi görmüş olmanın hüznüyle,[12] 1964 yılında Küçük Ağa romanını yazmıştı.[13] Daha sonra Osmancık romanı sona ermiş bir siyasal varlığın kültürel etkilerinin devam edebileceği görüşü ve devam etmesi gerektiği arzusuyla kaleme alınmıştır. Bugünlerde Kuruluş üzerine dolaşımda olan edebî metinlerin, filmlerin ve dizilerin çokluğu dikkate alındığında, onun arzusunun bir ölçüde gerçekleştiği söylenebilir. Buğra siyasal kültürün sürekliliğini vurgulamak için, Osmanlı ile Selçuklu, Osmanlı ile Orta Asya Türklüğü, Osmanlı ile kadim Türk mitolojisi arasında ilişki kurarak, bu ilişkiyi Yafes anlatısı üzerinden Nuh Peygamber'e kadar geriye götürür. Şimdi Osmancık romanında bu ilişkilerin nasıl kurulduğuna ve Osmanlı siyasal kültürünün kurucu unsurlarına bakabiliriz.



## Devlet

Edmund Burke, Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler eserinde kendinden sonraki bütün muhafazakârların ve milliyetçilerin düşüncelerine tercüman olup tarihin kuşakları birbirine bağlıyor olmasından hareketle, "toplum" ile "devlet"in özdeşliğini ilân eder:

> "Toplum gerçekten bir sözleşmedir, Keyfekeder şeyler için yapılan ikinci derece sözleşmeler, istendiğinde feshedilebilir. Ama devlet karabiber, kahve, basma veya tüm diğer sıradan şeylerin ticareti için

11 Huyssen, s. 13-4.

12 Buğra, Tarık, Küçük Ağa, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

13 Özyurt, Cevat, "Bir Hüzün Anlatısı Olarak Küçük Ağa", Tarık Buğra Yüz Yaşında, Ankara, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2019.

> yapılan, küçük bir geçici çıkar için kurulan ve tarafların keyfine göre bozulan ortaklık anlaşmalarıyla aynı kefeye koyulmamalıdır. Ona başka bir hürmetle bakmak gerekir; zira o yalnızca geçici ve fani nitelikteki kaba hayvansal varoluşa boyun eğen şeylerdeki ortaklıktan ibaret değildir. O bütün bilimlerde, bütün sanatlarda ortaklıktır; her türlü mükemmellikte ve her türlü erdemde ortaklıktır. Böyle bir ortaklığın amaçlarına pek çok nesil geçse de ulaşılamayacağı için, bu yalnızca yaşayanlar arasında değil, ölmüşler ve doğacak olanlar arasında bir ortaklıktır".[14]

Bu liberal-muhafazakâr perspektifte devlet saygınlığını veya kutsallığını, erdemleri mükemmel biçimde hayata geçirme potansiyelinden/yeteneğinden alır, onun enerji kaynağı ise kendisiyle aynı amaçları paylaşmakta olan toplumdur. Erdemleri hayata geçirmek, takdir-i İlâhî olarak tüm toplumların arzusudur. Toplumlar, "insanın mükemmel olmasını isteyen Tanrı'nın irâdesinin bir aracı"dır. Ne var ki toplum, bu hedefe kendiliğinden ulaşamadığı için devleti aracı kılar. İlâhî irşadın vazgeçilmez ve mükemmel aracı olan devlet, toplum adına ve toplum için eylemde bulunur.[15] Devlet ve toplum birbirinden ayrı varlıklar değildir. Devlet toplumun örgütlenmiş biçimdir. Bu Burkecü liberal-muhafazakâr yaklaşım, belli bir toplumu ve belli bir devleti değil, tüm toplumları ve tüm devletleri kutsaması yönünden çoğulcudur. Her tarihsel unsur ilâhî irşadı kendince yorumlayarak, kendi özgün koşullarında kendi özgün deneyimini hayata geçirerek, insanî mükemmelleşmenin genel tarihine katkıda bulunur. Bu nedenle Burke, modern toplumlarda yükselmekte olan devrimci, anarşist ve sömürgeci siyaset anlayışlarına köklü eleştiriler getirir. Onun bu devlet-toplum yorumu yayılmacı milliyetçiler tarafından kabul görmese de, radikal fikirlere, siyaset mühendisliğine ve emperyalist pratiklere maruz kalmış toplumlar için çok şey ifade eder. Burke'ün itirazlarının odak noktası, modernitenin hastalıklarından biri olan toplumların tarihini hafife alma eğilimidir. Bu itiraz zaman zaman edebiyatçılar tarafından da gündeme getirilmiş; tarihi konu edinen eserler aracılığıyla, toplumun esas özünün ne olduğu hatırlatılmaya çalışılmıştır. Bu eserlerde Burke'ün devlete atfettiği tüm özellikleri benimsemese de, genellikle toplumun ve devletin mükemmelliğini vurgulama çabası dikkat çekicidir.

1983 yılında yayımlanan Osmancık romanında Tarık Buğra, Osmanlı devletinin uzun ömürlü oluşunun temelinde yatan gerçekliğin "insan

14 Akt. Williams, Raymond, Kültür ve Toplum 1780-1950, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 43-4.

15 Williams, s. 44.

unsuru" olduğu tezinden hareket eder.[16] İnsan unsurunun kurucu niteliği, Osmancık'ın şahsında billurlaşsa da, sosyal ve siyasal bir düzeni geliştirmek ve erdemli devleti kurmak, hemen hemen tüm dervişlerin, ahîlerin, kadınların ve hattâ çocukların arzusudur. Yol bellidir, Osmancık bu yolda rehberlik etmekte ve kervanı kollamaktadır.

Romanda Osmanlı devletinin kuruluşunu gerçekleştiren insan unsuru abartılı vurgulara kaçmadan özsel, dinsel, ahlâkî, tarihî, coğrafî ve ilişkisel (tuz ve ekmek hakkı) boyutlarıyla dikkat çeker. Millî kimlik ile dinî kimlik, soy ile ülkü, ekonomik çıkarlar ile siyasal erdemler, töre ile strateji, coğrafî güzellikler ile insanın yurt edinme ihtiyacı bir topluluğun siyasetinde ve gündelik yaşamın kılavuzluğunda uyumlu hâle getirilir. Kurguların tarihsel ve sosyal gerçeklikle uyumu sorunu bir yana, yazarın anlatması gerekeni kendi perspektifinden anlatmış olduğu ve bunu da başarılı biçimde yaptığı söylenebilir.

Osmancık romanının alt başlığı "Cihan Devletini Kuran İrâde, Şuûr ve Karakter"dir. Roman'da iki anlatı iç içe geçer.

Birincisi, basitçe ifade edecek olursak, erdemli bir topluluğun yaşam tarzını hikâye eder. Bu topluluğun gündelik yaşantısı ile tarihsel misyonu ya da davası arasındaki ilişki büyük dram ve trajedi unsurlarından yararlanılmadan ve büyük kahraman figürleri oluşturulmadan anlatılır. Burada Bilecik yöresindeki Ertuğrul/Osmanlı Beyliği'nin veya Kayı Boyu'nun hikâyesi sembolik olarak büyük bir dinginlik içinde sunulur. Bu dinginliği sağlayan ise topluluğun insanlıkla, cihanla ve tarihle ilgili bir ülküsünün bulunduğuna dair kolektif şuûrdur. Gazilik ruhu, Türkmenleri Türkistan'dan diyarı Rum'a yöneltiyor.[17] Burada herkes bu ülküye hizmet etmekte ve birbirine bu şuûru aşılamaktadır. Onlarınki bir soy davası değil, soy ülküsüdür. Dava ise hak davasıdır. İstedikleri hükümranlık değil, hadimliktir.[18] Osmanlı Beyliği'nin büyüme sürecine, topluluğun ekonomik çıkarları ile sahip olduğu ülkü birlikte yön verir. Osmanlı Beyliği neden yayılmaktadır? Bu sorunun iki cevabı vardır. Birincisi beyliğin nüfusu ve ekonomisi büyüdüğü için yerleşmiş bulundukları coğrafya dar gelmektedir ve çevrede "bomboş otlaklar" ve "işlenmemiş düzlükler" bulunmaktadır. Yani Domaniç ve Bilecik yöresi ne kadar dar ise dünya o kadar geniştir. Beyliğin yayılması, beyliğin çıkarları ile başkalarının çıkarları arasında zorunlu bir çatışma gerektirmemektedir. Yayılmanın ikinci nedeni soy ve îman ülküsüdür. "Doğu, Batı, Güney, Kuzey bomboş... Tanrı ışığından nasipsiz. Hak, adâlet ve insaf susuzu köy ve kentlerle dopdolu"dur.[19] Bu ifadelerden beyliğin yayılmasının çevrede bir mânevî çatışmaya da neden

16 Külahlıoğlu İslâm, Ayşe, "Kuruluştan Kurtuluşa; Dört Tarihi Roman", Türkbilig, S. 8, 2004, s. 112.

17 Buğra, Tarık, Osmancık, İstanbul, Ötüken Yayınları, s. 27.

18 Buğra, 2018, s. 314.

19 Buğra, 2018, s. 175.

olmadığı, aksine yeni topraklardaki mânevî boşluğun doldurulduğu vurgulanmıştır. Osmanlı halkı, ulaştığı yerlere hak, adâlet ve merhamet götürmektedir. Bizans siyasal bir çöküntü sürecindedir ve Batı Anadolu'da Hıristiyanlık yozlaşmış, din adamlarının çoğu "cahil", "ahlâksız", "çıkarcı" hâle gelmiş; papazlar tekfurları zulümden alıkoyacak yerde, onlarla kötülük yarışına girmiştir.[20] Bu durumda Bizans halkı, dışarıdan gelecek bir merhamet hareketini ve mânevî bir aşıyı beklemektedir.

Topluluğun coğrafyası yayılırken, yeni yerleşimlerde Gayri-Müslimlerle iyi komşuluk ilişkileri, yani bir komşuluk hukuku oluşur. Farklı inançların gündelik yaşam üzerinden ilişki kurması insanlık özünde bir eşitlenmeyi gösterir. Bu eşitlenme, Mihail Koses'in hikâyesinde olduğu gibi, "tuz ekmek hakkı, paylaşılan hoş/boş zamanlar hakkı ve söylenen güzel sözler hakkı için" Türklerin büyük fedakârlıklarda bulunuşuna şahitlik etmeye ve Türklüğün ve Müslümanlığın cazibesine kapılmaya neden olmaktadır.[21]

Romandaki ikinci anlatı Osman Bey'e aittir. Gündelik hazların, hırsların ve öfkenin tutsağı olan Osmancık'ın bu kişisel niteliklerinden kurtulup, kendini soyuna, dinine ve insanlığa adamış bir kurucu lidere, Osman Gazi Hân'a dönüşümünün hikâyesi anlatılır. Osmancık, delikanlılık döneminde görmüş olduğu bir rüyadan "bir soy, sop ülküsü" çıkarır.[22] Ancak bu ülküyü taşımaya henüz hazır değildir. Bu yolda kendisine Şeyh Ede Balı rehberlik edecektir. Siyasî lider olan Ertuğrul Bey ve mânevî lider olan Ede Balı Kayı Boyu'nun ve diğer Oğuz boylarının Bizans coğrafyasındaki geleceğini Osmancık'ın "kara kuvvetinde", "atılganlığında", "hızlı savaşçılığında" ve "yol açıcılığında" bulur. Bu nedenle beyliğe daha bilgili, görgülü, saygılı ve hoş sohbet olan Gündüz değil Osmancık gelmelidir.[23] Fakat Osmancık'ın beklentileri karşılaması için büyümesi, uslanması ve Osman olması gerekir. Osman'ın terbiye olmasını ve beklenen dönüşümün gerçekleşmesini Ertuğrul Bey, Ede Balı'dan bekler. Osmancık, Ede Balı'nın kimliğini ve misyonunu anlayıp, onu rehber edindiğinde Osman olacaktır. Ertuğrul'un Osmancık'a tek öğüdü vardır; Ede Balı'nın öğütlerini tutması:

> "Dinle oğul... Ede Balı'nın terazisi doğru tartar, dirhem şaşmaz. Bana karşı gel; ona gelme. Bana karşı gelirsen üzülür, incinirim; ona karşı gelirsen gözlerim bakmaz, baksa da görmez olur. Ede Balı soyumuzun ışığıdır".[24]

Böylece Müslüman Türklerin Batı Anadolu'da yayılmasını çok katmanlı olarak okumak mümkün hâle geliyor. Coğrafî yayılmayla birlikte bir

20 Buğra, 2018, s. 77.

21 Buğra, 2018, s. 281.

22 Buğra, 2018, s. 7.

23 Buğra, 2018, s. 61.

24 Buğra, 2018, s. 15.

yandan Kayı Boyu'nun, Oğuz'un ekonomik sorunlarına çözüm imkânı bulunurken, öte yandan önceden Rum tekfurlarının hükmetmiş olduğu topraklar adâletli bir yönetime ve ahlâklı bir sivil yapıya kavuşuyor.

Doksan yaşlarındaki Osman Gazi, oğlu Orhan'ın beyliği döneminde, "Allah'tan mehil diliyor: Bursa'ya gömülmek için".[25] Roman bu dilekle başlıyor ve bu dilekle bitiyor. Romanın sonunda Osman hasta yatağında âdeta Deli Dumrullaşıyor, Bursa alınana kadar Azrail'e direniyor, Allah'tan mehil diliyor: "Beni Bursa'ya gömün" diye ünlüyor, inliyor. İmkânsızı mı yoksa zor olanı mı istiyor? Bursa, "ötelere yol açmak, yön vermek" için bir kapı.[26] Anlaşılıyor ki Osmanlı daha kuruluşunda, ne kadar uzun ömürlü olacağını öngörebilmiş. Roman'da altı asır sürecek olan devletin kuruluş ilkeleri ve onu kuranların kültürel özellikleri anlatılıyor. Kuruluş ilkeleri ve kültürel özellikler iki farklı kaynak değil birbiriyle bütünleşmiş olarak sunuluyor: Türklük ve İslâmlık veya Müslüman Türklerin siyaset pratiği…



## Osmanlı-Selçuklu İlişkisi

Tarık Buğra, devletin sürekliliğine önem verir. O, Osmanlı Beyliği'nin gelişimini Selçuklu'ya rağmen veya Selçuklu'nun dağılmasını müteakiben gerçekleşen bir olay olarak sunmaz. Beyliğin varlığını ve izlediği siyaseti Selçuklu'ya onaylatmak ister. Ertuğrul Bey, Selçuklu'nun uç beyidir. Söğüt çevresini kendisine Selçuklu yerleşim yeri olarak göstermiştir. Selçuklu'ya siyasî bağlılığı Osman Bey de devam ettirir. Osman Bey elde ettiği savaş ganimetlerinin beşte birini Konya'ya gönderiyor. İnegöl alındığında da aynısını yapıyor. İnegöl'ün alınışından sonra, Selçuklu'nun bir uç beyi olan Osman'ın durumu değişecektir.[27] Osman Konya Sultanı'na savaş ganimetleriyle birlikte elçiler göndererek İznik, İnegöl ve Bursa'nın alınmasıyla Selçuklu'nun Marmara Denizi'ne kavuşacağını bildirip, destek ister. Sultan bu desteğin sağlanacağını bildirir ve Osman Bey'e Hz. Osman'ın Mısır'dan gelen kılıcını hediye eder.[28] Hz. Osman'ın kılıcı, Osmanlı'da İslâmî kimliği ve dinî meşrûiyeti sembolize etmektedir. Kılıcın Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçmesi ise bayrak yarışına benzemektedir, yorulan veya misyonunu tamamlayan onu taşımaya layık birini bulunca tereddütsüz devrediyor. Neden diğer beylikler değil de Osmanlı? Buğra, bu soruyu gündemine alıp, cevap aramıyor. Osman Bey ve Osmanlılar bu kılıca lâyık olmaya çalışacaklardır. Buğra bu kılıç sembolüyle yetinmeyip, onun yanına bir de ney ilâve eder. Selçuklu Sultanı'nın (Romanda bu sultanın adı zikredilmiyor) kendisine verdiği Hazreti Osman'ın kılıcına lâyık olmaya çalışıyor. "Kılıç" ve "ney" Osman'da birbirini tamamlıyor.

25 Buğra, 2018, s. 7.

26 Buğra, 2018, s. 369-370.

27 Buğra, 2018, s. 326.

28 Buğra, 2018, s. 313.

Osman Bey, beyliğin meseleleriyle ilgilenmenin yanında zaman zaman ney üfleyerek tefekküre, mânâ âlemine dalar.

> "Ve, Osman Beğ, artık geceleri Sivrikaya'da, geç vakitlere kadar ney üflüyor. Neyi ile gelecek zamanlara, ufukların ve ıldızların ötesine seslenir, dilek iletir gibidir... benliğinden, kişiliğinden, kişisel duygu arzu ve hislerinden sıyrılmaya, tam bir kesinlikle arınmaya çabalamaktadır".

Osman Bey, Sivrikaya'dan ufka baktıkça kendi faniliğini, hiçliğini biliyor, "Göklerdeki ve yerlerdeki ordular"ın Allah'ın olduğunu biliyor ve her zaman "Osman Beğ Kayı'ya... Kayı Oğuz'a... Oğuz Hak yoluna" diyor.[29] Bu devlet mistisizmindeki alçak gönüllülüğün ve dinginliğin Osman'a yansıyan görünümü.

Ney sembolü, Osmanlı'nın kuruluşundaki kimlik bileşenlerinden biri olarak tasavvufî kimliğe vurgu yaptığı gibi, Konya'nın mânevî iklimi ile bir sürekliliğin ifadesi de olabilir. Osman Bey'in ney üflemesi, diğer taraftan İslâm coğrafyasında mevcudiyeti bilinen tasavvuf-şeriat veya tasavvuf-siyaset arasındaki tarihsel çatışmayı sonlandırma arzusunun bir kanıtı gibi görünmektedir.

Osmanlı Beyliği bir yeniliği temsil ettiği kadar bir sürekliliği de temsil eder. Tarık Buğra, Osmancık romanında Osmanlı-Selçuklu karşılaştırması yapmaktan özenle kaçınır. Buğra'nın romanında Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılışı herhangi bir iç nedene bağlanmaz. "İlhanlılar" faktöründen ve "talihten/bahttan" bahsedilir.

İnegöl'ün alındığını öğrenen Sultan, Osman'a bir fermanla "tuğ, sancak, kılıç, gümüş takımlı at ve mehteriyle birlikte talbhâne" gönderiyor. "Sancak ak idi". "Sultan, gönderdiği fermanda, Osman Beğ için 'Osman Şah Beğ' deyimini kullanıyor, ve Söğüt'ü, aldığı hisarlara Eskişehir'i de katarak bir sancak hâlinde ve vergi dışı tutarak Osman Beğ'e bırakıyor".[30]

Sultan elçilerle Osman Bey'e bir de gizli mektup gönderiyor. Sultanın mektuptaki "Bütün alâmetler onu gösteriyor ki, Selçuklu sonu bilinmez günlerin arifesindedir, bahtımız karaya dönmek üzeredir" sözü âdeta bir devir-teslim belgesi gibi. Devredilen son demlerini yaşamakta olan Selçuklu devletinin siyasî varlığı değil. Selçuklunun yüzlerce yıl Anadolu'da yaydığı ülkü: "Sultan... Selçuklu'nun yapmayı planlayıp da yapamayacakları artık belli olan şeyleri Osman Beğ'in bütün soy adına üstlenmesini istemektedir".[31]

29 Buğra, 2018, s. 314.

30 Buğra, 2018, s. 329.

31 Buğra, 2018, s. 329

Osman Bey artık Osman Gazi Hân'dır. Adına hutbe okutulup okutulamayacağı gündeme gelir. Ede Balı "gereği ne ise o, yapıla" der. Töreyi iyi bilen Dursun Fakı "Sultan'dan izin gerekir" der. Osman Bey burada töre karşısında karizmayı konuşturur: "Ey Dursun Fakı ve ulu atam, şeyhim Ede Balı, size derim; Sultan bana sancak vermiştir, berât vermiştir ve dahi bu illeri ben kılıcımla almışımdır. Eğer hâlâ minnetim vardır sayarsanız, kabulüm değildir, çünkü izne bağlı hanlığım kabulüm değildir". Ede Balı: "Töre değiştirmek çok tedbir ve çok düşünce ister. Var sen, bir de kardeş beğlerle görüş, onların da rızasını al" diyerek, sağduyu siyaseti izlemesini salık verir.[32]

## Soy

Osmancık romanı, bir bakıma Osman'ın Kayı Boyu'nun taşıdığı "soy, sop ülküsü"nü kavramasını,[33] bu ülkünün gerekliliklerini yerine getirmesini, bu ülküyü oğlu Orhan'a miras bırakma sürecini anlatır: Roman Osman Bey'in cenazesi ile sona erer. Ölenin ardından mirasın dökümü yapılır. Bu mirasta altın, gümüş ve akça gibi şeyler yoktur; bir soyun ülküsü vardır. Buğra kapanış cümlelerinde metin boyunca defalarca vurguladığı soy ilkesini son kez hatırlatır. "Osman Gazi Hân, her şeyi Oğuz için edinmiş, Oğuz'a vermişti. Ve, Osman Gazi Hân, Oğuz'a ayrıca, oğlu Orhan ile Torunu Murat'ı bırakmıştı".[34] Bu hatırlatma ile okuyucu cenaze töreninin içine sokulmuş ve ondan helallik istenmiştir.

Kayı'nın temsil ettiği ülkü bir kabile ülküsü değil, tüm insanlığa karşı ahlâkî sorumlulukları olan ve daha sonraları nizam-ı âlem ülküsü veya cihan mefkûresi olarak adlandırılacak olan bir ülküdür. Romanda bu ülkünün tarihsel temelleri Nuh Peygamber'e kadar gider; Nuh Peygamber'den, Yafes'e, Türklere, Oğuzlara ve Kayı'ya geçer.[35] Bu silsilenin bir üstünlüğü değil, bir sorumluluğu taşıyan çekirdek grubu ve onun yakın çevresinde bulunanları belirttiği yönünde okuyucu iknâ edilmeye çalışılmaktadır. Yine de bu silsilenin detaylı bir metafizik gerekçelendirmesi yapılmaz. Bu farklılık daha çok tarihî, coğrafî ve sosyolojik farklılıklarla izah edilmeye çalışılır. Romanda Osmancık'ın arkadaşı Hıristiyan Mihail Koses bu farklılığın en yakın tanığıdır. Türkler'deki erdemleri davranışları görüp takdir ettikçe, "Şu Türkler bizi bitirecek" diyecektir. Türklük ahlâkî içerimleri ve siyasî misyonu olan bir dünya görüşüne ve bir yaşam tarzına işaret eder.

32 Buğra, 2018, s. 333-4.

33 Buğra, 2018, s. 7.

34 Buğra, 2018, s. 376.

35 Buğra, 2018, s. 16.

Ertuğrul Bey ve Ede Balı sıkça Kayı büyüğü Süleyman Şah'ı anar. Ancak bu anma oldukça soyut kalır.[36] Süleyman Şah'ın tarihsel kimliği ve misyonu hakkında bilgi verilmez. Süleyman Şah'tan sanki Kayı şeceresini kanıtlamak için söz edilir.[37]

> "Kayı Boyu, Ede Balı'ya göre, Tanrı görevlisidir; ...gücünün ulaştığı yerlerde adâleti kurmakla görevlidir; ...gücünün ulaştığı yörelerde insanlara güven, huzur, varlık ve hoş geçim sağlamakla görevlidir; ... başta Oğuzlar, birleştirmekle, bütünleştirmekle, onarmakla, yüceltmekle görevlidir; ve Kayı Boyu bu görevi üstlenip başarmaya mecburdur".[38]

Buğra, Kayı göndermelerinin bir soy davası olmadığını romanda sıkça vurgular. Dava, hak davasıdır: Osman Gazi davasını "Osman Beğ Kayı'ya... Kayı Oğuz'a... Oğuz Hak yoluna" diyerek dile getiriyor.[39] Selçuklu Sultanının kendisine verdiği Hazreti Osman'ın kılıcına lâyık olmaya çalışıyor.

Soydan, Kayı'dan, soyun ülküsünden Osmancık'a ilk bahseden Ede Balı'dır. Osmancık delikanlılık döneminde... Domaniç yaylasında bir Temmuz gecesi Ertuğrul Bey'in adamları bir pınarın başında ateş yakmış eğleniyor.

"Osmancık, ne olduğunu bilmeden, başka bir şey istiyor, başka sözler istiyor, başka hikâyeler istiyor. Ve tedirginleşiyor, yerinde duramıyor. Usulca kalkıyor. Uzaklaşıyor onlardan ve vâdinin kıyısındaki Sivrikaya'ya gidiyor... karşıda el değmemiş hülyâlara açık bir sınırsızlık..." Osman hülyâlara dalmış hâldeyken Ede Balı geliyor yanına. Osmancık, dünyanın ne kadar büyük olduğunu düşünmekte. Ede Balı, onu tasdik ediyor, ancak dünyanın bir soyun benimsediği ülkü için küçüldüğü zamanlardan söz ediyor. "Ve, Dünya böyle bir dönemdedir. Ve, dünya öyle bir soy, öyle bir ülkü beklemektedir" diyerek, Osmancık'ın önüne tarihî bir misyon koyuyor.[40]

Bizans tekfurları iktidarlarını kişisel çıkarları için kullanırken, Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi, kendi varlıklarını bir ülküye adıyor. Bu bir kişinin veya birkaç kuşağın üstleneceği bir görev değil. Bu ülküyü Kayı Boyu'ndan gelecek olan nesiller; Orhan, Murat ve daha başkaları daha geniş ve uzak coğrafyalarda gerçekleştirecektir.[41] Kayı Boyu'nun bütünleştirici işlevi vardır, ancak Ertuğrul kimin bey olacağı, sefere çıkılıp çıkılmayacağı gibi konularda, hattâ Osman Bey adına hutbe okuturken diğer Türk boylarının

36 Buğra, 2018, s. 129.

37 Buğra, 2018, s. 16.

38 Buğra, 2018, s. 105-6.

39 Buğra, 2018, s. 314.

40 Buğra, 2018, s. 12-3, 16.

41 Buğra, 2018, s. 376.

da görüşlerine başvurur.[42] Osman da önemli kararlar alınırken kendi beyliğinin ileri gelenleri ile diğer Türk beyliklerinin büyüklerini bir araya getirmeye çalışır ve onlara şöyle hitap eder:

> "Hey benim ulu beylerim; size derim; ben izninizle Kayı beği olan, övülmüş, ululanmış Ertuğrul Bey Gazi'nin küçük oğlu Osman, size derim ki; Tanrı'yı şahit göstererek, Tanrı'nın üzerine and içerek derim ki, Kayı Boyu'nun boylarımızdan ayrısı gayrısı yoktur... yolum hepimizin yoludur... yücelik, ululuk cihad ganimetidir, ancak paylaşıla, tek kişinin olmaya".[43]

Disiplin, yiğitlik ve fedakârlık özellikleriyle diğer Türk boyları arasında öne çıkan Kayı Boyu, inancını bir soy ülküsüne dönüştürmenin sorumluluğunu taşımakta.[44] Romanda Kayı Boyu'nun diğer Türk boylarından özsel olarak üstünlüğüne dair açık bir vurgu bulunmamaktadır. Liderlik ona metafizik güçler tarafından verilmemiştir. Yukarıda belirtilen vasıflarından dolayı diğer boylar bu boyun etrafında toplanmıştır. Ama okuyucu yine de altı asırlık bir imparatorluğun kuruluşuna soy ve boy üzerinden açıklamanın bir yerlerinde örtülü de olsa bir özsellik, ereksellik ve seçilmişlik vurgusunun bulunduğunu hisseder.

Osmancık romanında soy teleolojisinin güçlü biçimde vurgulanmış olması, Türklüğün töre ile ilişkisini zayıflatan bir unsurdur. Ertuğrul Bey zaman zaman töreyi hatırlatsa da Köksal'ın tespit ettiği gibi, "Osman'ın aradığı yöneliş bir geriye dönüş ve eskiyi arayış değildir, ileriye doğru bir gelişimdir". Ancak Osman Bey'in yeni politikası onun soyu ile ilişkisini zayıflatmaz. Bu yenilikçi politikanın temel ilkeleri/değerleri, "soyun taşıdığı kültürel özellikler"den, Türklere, Oğuzlara ve Kayı Boyu'na atfedilen teleolojik anlamdan beslenir. Törenin değişmiş olması, değerlerin değiştiğini göstermez: "Türklerin (Oğuzların) gösterdiği devlet kurma, âdil yönetim ve düzen sağlama yetenekleri soydan devralınan ve gelecek kuşaklara aktarılan özelliklerdir".[45] Romanda soy, sosyo-kültürel bir olguya değil verili bir ruha işaret eder. Değişen tarihî ve sosyolojik koşullara bağlı olarak soyun teleolojik ruhu açımlanır. Bahsi geçen soy, İlâhî değerleri ayakta tutmak için seçilmiş, yetkin kılınmıştır. Okuyucu dini "temsil yeteneği"nin (ancak) bu soyda olduğunu düşünecektir. Bu seçilmişlik, görevlendirilmişlik algısı yazarın milliyetçi kimliğinin olağan sonucu olan etnosentrik egoizmi göstermektedir. Buğra'da etnosentrik egoizmin yumuşatılmış hâlini buluruz. Ancak Türkler veya Kayı Boyu yapar ve yaptıkları tüm insanlık içindir. Türkler, bencil bir siyaseti değil,

42 Buğra, 2018, s. 114, 333.

43 Buğra, 2018, s. 174.

44 Buğra, 2018, s. 262.

45 Köksal, Duygu, "Türk Edebiyatında İki Kuruluş Anlatısı ve Millî Kimlik", Toplum ve Bilim, S. 81, 1999, s. 50-1, 57.

özgeci bir siyaseti hayata geçirir. Ki değeri biline...

Kayı Boyu'nun "Tanrı görevlisi" olduğu düşüncesi, eğer bu Tanrı mesajı evrensel olan İslâm'ın Tanrısı ise, bu dinin "eşitlik" ilkesi dikkate alındığında kolay kabul edilebilir bir düşünce olmayacaktır. Tanrı tarafından politik konularda görevli kılınmış olmak ile politik üstünlük iddialarını Tanrı'ya dayandırmak arasında çok fazla mesafenin olmadığı bilinir. Bu durum, boy, kavim ve millet için aynıdır. Ancak bazı soyların, kavimlerin ya da milletlerin belli dönemlerde bazı inanç ve mânevî misyonların politik genişleme imkânına daha fazla sahip oldukları tarihsel ve sosyolojik olarak bilinen bir gerçekliktir. Bunun Nuh Nebî'den başlayıp ebede kadar süreceğini dile getirmek ise olsa olsa Türk-İslâm ülküsü gibi etnik-millî kimliklerde bir karşılık bulabilir.

## Dervişler

Kayı Boyu ülküsünü yayarken iki kaynaktan destek alır. Birinci Söğüt'teki Ertuğrul Beyliği'nin çevresinde bulunan yarı-göçebe diğer beyliklerdir. İkinci kaynak, çekirdeği Türkistan'da bulunan ve buradan Türklük ve İslâmlık ülküsünü tüm dünyaya yaymak için stratejik noktalara yayılan kadınıyla erkeğiyle göçebe dervişlerdir. Ertuğrul Beyliği'nde de bulunan bu göçebe dervişlerin en önemli işlevi muhaberat ve istihbarattır. Otacılık, kalaycılık vb. işleri yaparken Rum köyleriyle iletişim kurarak, hem kendi inançlarını, dünya görüşlerini ve yaşam tarzlarını tanıtırlar hem de bu bölgelerden bilgi toplarlar.

Göçebe dervişler "Hak yolunda ve doğru bildikleri yolda fisebilillah çalışırlar, soylarına yararlı olmak dilerler".[46] Ömer Lütfi Barkan'ın adlandırmasıyla Kolonizatör Türk dervişleri diyebileceğimiz bu göçebeler, "hem savaşçı hem bilge" kişilerdir. Aşkın, aklın ve gücün billurlaşmış temsilcileridirler. Orta Asya Türk medeniyetinin madencilik, tarım, hayvancılık, dokumacılık, tıp alanındaki birikimlerini Anadolu'ya taşıma gibi uygarlaştırıcı işlevleri vardır. Bu dervişler sayesinde Türk töresi Anadolu'da bozulmadan varlığını koruyabilmiştir. Anadolu'daki Türk devletleri ve Türk beylikleri ile organik ve hiyerarşik olmayan, ancak sürekliliğe sahip bir bağı olan bu dervişlerin varlık alanı, Türklerin askerî ve siyasî egemen olarak hüküm sürdükleri yerlerin ötesine uzanır.[47] Buğra, göçebe dervişlerin Ertuğrul Bey ve Osman Bey ile ve Kayı Boyu ile ilişkisini şöyle açıklar:

> "Gönül, kafa ve bilek erleri idi onlar. Hem savaşçı hem bilgili idiler. Kimi demir dövmesini, çeliğe su vermesini, kap kaçak kalaylamasını; kimi dikip dokumasını, kimi saraçlığı bilirdi; kimi hayvanların,

46 Buğra, 2018, s. 38.

47 Buğra, 2018, s. 31.

> insanların hastalığından anlar, onları iyileştirirdi. Hepsi de çok, çok uzaklarda bırakılmış bir ocaktan, aynı törelerden, bir tek amaç için yetişmiş, o tek amaç için çok, çok uzaklardan gelmişlerdir... gönderilmişlerdir... Kayı boyunun geldiği yerlerdeki Kayı Boyu'nun güttüğü amaç için... Ve onlar yoktur, bu amaç vardır".[48]

Osmancık romanında göçebe dervişler, bir sivil hareket olarak karşımıza çıkar. Tarikatlar ve tekkeler ağı vasıtasıyla Orta Asya'nın mâneviyat merkezlerinden gelip, Türklerin ve Müslümanların yeni yurdu olan Anadolu'da mânevî liderlik hizmeti verirler; İslâm inancını ve Türk töresini saf tutmaya çalışırlar. Anadolu İslâm coğrafyasında topluma ekonomik olarak yük olan, merkezkaç kuvvet veya isyan unsuru olarak değil, sosyal ve ekonomik hayatla bütünleşmiş, meslekî bilgi ve beceri sahibi, siyasî otoritenin varlığını kabul eden ve gerektiğinde ona yardım etmeye çalışan bu göçebe derviş tipolojisi, dikkat çekicidir. Selçuklu devletinin yıkılışında göçebe dervişlerin rolü tarihsel bir gerçekliktir.[49] Buğra'nın yaptığı betimleme, göçebe dervişler hakkındaki olumsuz imajı giderme çabası mı, yoksa Anadolu'daki tüm göçebe dervişlerin arasında farklılıklar olduğunu gösterme çabası mı, karar vermek okuyucunun yorumuna kalmaktadır.

Buğra dervişlerin siyasetle ilişkisini egemenlik veya hiyerarşi kavramları üzerinden değil ülkü birliği ile açıklar. Uruz Derviş'in ağzından: "Dervişler Beylere gitmez, beyler dervişlere gider" denilecektir.[50] Ancak Hanların/Padişahların/Devletin Başı'nın el öpmediği; şeyhlerin, hattâ anne-babaların istisna tutulmadığı belirtilecektir. Bunu Osman'a Ede Balı öğretecektir.[51] Siyasî otorite dinî otoriten bağımsız olduğu gibi, dinî otorite de siyasî otoriteden bağımsızdır.

## Siyasal Meşrûiyet

Ertuğrul Bey, onca çabadan sonra Osmancık'tan ümidini keserek siyasal mirasını Gündüz'e bırakmaya karar verir. Ancak Osmancık'ın Şeyh Ede Balı ile tanışması yavaş yavaş Osman'ın, Kayı'nın, Türklerin ve dünyanın kaderini değiştiren bir süreç başlatır. Osman'ı doğru yola koyacak "büyü, Ede Balı da gizliymiş". Bu tanışmadan sonra Osmancık kişilik değiştirerek ufukta "el değmemiş hülyâlara açık bir sınırsızlık" görür. Ede Balı dünyanın "soyunu ülkü ile özdeşleştirmiş biri"ne ihtiyacı olduğunu hissettirmiştir Osmancık'a. Osman bir başlangıç olacaktır. Osman'ın ömrü cihan devleti için yetmese de onun soyunun benimsediği ülkü bunu gerçekleştirebilir.[52]

48 Buğra, 2018, s. 35.

49 Ocak, Ahmet Yaşar, Babaîler İsyanı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1980.

50 Buğra, 2018, s. 40.

51 Buğra, 2018, s. 334-5.

52 Buğra, 2018, s. 11-4.

Osmancık romanı siyasetname geleneğinin izlerini barındırır. Ede Balı bilge kimliği ile her fırsatta Osmancık'ın hafızasına demirleyecek olan öğütler verir. Bu öğütlerde insanlık erdemleri ile Nuh'tan Yâfes'e, Süleyman Şah'tan Ertuğrul'a bir soyun bütün tarihi iç içe geçer: Ede Balı'nın bir devlet adamı olarak Osman'a öğütleri; öfkeyi yenmek, bağışlayıcı olmak, âdil olmak, bütünleştirici olmak, kin gütmemek, kısacası ılımlı bir politika izlemek üzerinedir.[53]

Romanda Ertuğrul Gazi'nin portresi ılımlı bir devlet adamı olarak çizilir. Osman ise kolay öfkelenen ve sertlik yanlısı bir eğilime sahiptir. Osman'ı dizginleyip doğru yola koyacak büyü/sır, Ede Balı'dadır. Ertuğrul Bey, Osman'a sürekli "adâletin ve bilginin rehberi" olarak gördüğü Ede Balı'ya saygılı olmasını tavsiye ve nasihat edecektir: "Ey oğul, Osmancık, şeyhim Ede Balı'nın sana diyecekleri var. Dinle. Eyi dinle. Beni dinlermiş gibi dinle. Deden Süleyman Şah'ı dinlermiş gibi dinle. Dedene söyleyenler söylermiş gibi dinle…".[54] Ede Balı Horasan'dan gelen bilgeliğin temsilcisi, siyaset adamına doğruyu gösterecek ölçü ve Kayı Boyu'nun ışığıdır.[55] Osmancık, Ede Balı'nın yol göstermesi ve öğütleri sayesinde zamanla Osman'a dönüşecektir. Osman, artık Ede Balı'nın öğüdü, bilgisi, ışığı sayesinde gücüne güç katıldığını bilir. Bu mânevî desteğin devam etmesini ister: "Öğüdünü, görgünü, bilgini benden esirgeme… Gücümü seninle tamamlanır görürüm". Ede Balı'nın önemli öğütlerinden bir kısmı Osman'ı dizginleme yönündedir; "ululanma… düşmanını hor görme" olacaktır.[56]

Ede Balı öfkeli Osmancık'ın ağır başlı Osman'a dönüşmesini isterken, daha geleneksel, popüler bilgi kaynağının ve kadın duygusallığının billurlaşmış temsilcisi olan Gökçe Bacı'nın dileği Osmancık ile Osman'ın aynı bedende bütünleşmesidir: "Sen uslanman Osmancık; suyu gördün mü dalan… Bana sorarsan iyi de edersin. Ben, Osmancık, beğ olsun, Osmancık uslanmasın diye dua ederim".[57] Osman Bey, öncelikle Ede Balı'nın öğütlerini hatırlar, ikinci sırada Gökçe Bacı gelir.[58]

## Epistemoloji Sorunu ve Rüya Meselesi

Osmancık romanında biri Ertuğrul Bey'e, diğeri Osman Bey'e ait "tebşir-i ilâhî" (İlahi müjde) niteliğinde iki rüya konu edilir. Her iki rüya da dinî ve siyasî içeriklidir ve Ertuğrul'un ve Osman'ın ve onların soyundan gelecek olanların politik eylemlerini kutsallaştırır. Her iki rüya da bir şekilde Ede

53 Buğra, 2018, s. 16, 130, 138.

54 Buğra, 2018, s. 129.

55 Buğra, 2018, s. 17-8.

56 Buğra, 2018, s. 137.

57 Buğra, 2018, s. 117.

58 Buğra, 2018, s. 186-7.

Balı ile de ilişkilidir. Ertuğrul rüyasını Ede Balı'nın dergâhında görmüştür, bu mekânsal bir ilişkidir. Osman'ın Sivrikaya'da gördüğü rüya ise Ede Balı, Ede Balı'nın kızı Malhun Hatun, Osman ile Malhun Hatun'un soyundan gelecek olan beyler ve padişahlar ve bu beyler ve padişahların devam ettireceği devletle, bu devletin yürüteceği siyasetle ilgilidir.

Ertuğrul'un rüyasında bir ses ona şöyle demiştir: "Senin ve çocuklarının ve onların da çocuklarının ve bütün soyunun, sopunun şerefi ve kudreti ve yücelmesi Allah'ın Kelâmı'na gösterdiğin saygıdadır ve bu saygı sâyesindedir ve bu saygıya bağlıdır; çünkü hakkı ve hakikati, âdil olanı idrâk ediş bu saygıdadır". Rüyayı yorumlayan Ede Balı, Ertuğrul'dan bu rüyayı "bir tebşir-i ilâhî" (ilâhî mesaj) saymasını istemiştir.[59]

Osman Bey'in rüyayı gördüğü Sivrikaya topluluk için kutsal bir mekân olmasa da, Osman için iç sesini aradığı, bulduğu, dinlediği bir tefekkür mekânıdır. Osmancık ile Ede Balı'nın ilk diyaloğu burada geçer. Osmancık, "Nerde çalgı, orda kargı" dönemindedir. Osmancık Ede Balı'ya dünyanın büyüklüğü karşısında duyduğu acziyeti anlatır. Ede Balı Osmancık'a bir kişi için küçük olan dünyanın, bir davanın, bir ülkünün ve bir soyun karşısında nasıl küçüleceğini anlatır. Dahası dünyanın "soyunu ülkü ile özdeşleştirmiş" birini beklediğini anlatır. Osman'a beklenen kişinin kendisi olduğunu söyler: "Sen onlardansın". Konuşan sanki Ede Balı değil, Ertuğrul'dan, Süleyman Şah'dan Yefes'e ve Nuh Peygamber'e kadar uzanan bir soyun ışığı, aydınlığıdır. Osmancık bu karşılaşmadan sonra kendine "bambaşka bir yön" tutuveriyor. Buğra, "büyü Ede Balı'da gizliymiş" dese de, Osmancık'ın öfkesini dizginlemesi ve sabır nimetlerinden yararlanması anlık bir mesele değil.[60] Ede Balı gerilimli geçen başka bir karşılaşmalarında Osmancık'a Ertuğrul'un mirasının, kılıcının kardeşi Gündüz'e değil kendisine layık olduğunu söylüyor. Osmancık'ın kafası karışmıştır. Ede Balı iki kardeşin arasına mı girmek istiyor? Gizemini bildiği bir şeyi Osmancık'a anlatmak mı istiyor? Osmancık'ın kendi kılıcı (öfke) ile Ertuğrul'un kılıcı (sabır, sağduyu, bağışlama) arasındaki zaman zaman nüksedecek olan muhasebesi başlamıştır.

Osmancık, Ede Balı'nın kızı Malhun Hatun'a ilk görüşte tutulmuştur. Ede Balı'dan onu ister, istetir. Ede Balı'nın cevabı olumsuzdur. Malhun Hatun Osmancık için Kaf Dağı'nın ardındadır artık. Oraya ulaşmak için Osmancık'a ya Zümrüd-ü Anka ya da bir rüya gerekir. Malhun Hatun Osmancık'ın tek düşüncesi hâline gelir. Bu düşünce sıkıntı demektir ve Osmancık sıkıntılı günlerden birinde kendini Sivrikaya'da oturur bulur. Kaf Dağı'na götüren Anka Kuşu ve rüya burada gelir:

59 Buğra, 2018, s. 52-3.

60 Buğra, 2018, s. 11-8.

Osman rüyasında Ede Balı'yı görür. Ede Balı'nın göğsünden bir ay doğar. Ay Malhun Hatun'a dönüşerek Osmancık'ın göğsüne iner. "Osman bu sıcaklıkta, hayatın tek ve yaşamaktan değerli anlamını" kavrar.[61] Osman böylesine mutluluğu daha önce deneyimlememiştir. Kendi mutluluğu ile evrenin mutluluğunun iç içe geçtiğini hisseder. Malhun Hatun bir ülküye dönüşür: "Şimdi uzaklardan, çok uzaklardan, bütün ülkelerin ırmaklarından ve bahçelerinden, ormanlarından su sesleri geliyor, bülbül sesleri geliyor…".[62] Bu Ertuğrul Bey'in mazhar olduğu tebşir-i ilâhînin ikinci perdesidir; Osmanlı Devleti'nin doğduğu andır. Ertuğrul'un soyu ile Ede Balı'nın bilgeliğinin, kılıç ile kitabın birleştiği andır; Osmanlı Çınarı'nın kök tuttuğu an. Sivrikaya'da başlayan doğum sancıları, yine burada gerçekleşen doğumla sona ermiştir. Osmancık Malhun Hatun sayesinde babası Ertuğrul'un ve kayın babası olacak Ede Balı'nın yoluna girmiştir. Benliğinden sıyrılıp, soyunun (Kayı Boyu'nun) ve insanlığın ülküsünde erimiştir:

> "Onun [Malhun Hatun'un] ısıttığı yerde, tam kalbinin üstünde, şimdi bir çınar fidanı büyümektedir… çınar yıldızlara ve yayvan tepelere… ve dört bir yana dal, budak salıyor; dallar, budaklar tepeleri, dorukları aşıyor, ülkeleri gölgelendiriyor; rahmet yağdırıyor; nur yağdırıyor".[63]

Osman rüyasını yorumlayıp, kabul etmiştir: "Osman artık o'dur". Bedensel aşkın ilâhî aşkla birleşmesi edebiyatta sıkça konu edilmiştir. Buğra bu iki aşkın yanına bir de siyasî aşkı yerleştirmiştir. Rüya bu üç aşkın Osman'ın şahsında uzlaşmasıyla Osmanlı'nın kuruluş sürecinde ortaya çıkan büyük sinerjiyi imler. Bu üçlünün içinde Malhun Hatun Osman için kendi mahreminde bulduğu, mutluluk, gurur ve övünçtür; bunlar aynı zamanda Osman Bey'in kamusal görevlerini başarılı biçimde yerine getirmesinin zeminini oluşturacaktır.[64] Mahrem alan ve kamusal alan arasında kurulan bu ilişki, Türk siyasî kültür tarihinde sıkça vurgulanmaktadır. Bu rüyadan sonra Malhun Hatun'u Ede Balı'dan artık kendisi için değil, ülküsü için istemektedir.

> "Ben, Ede Balı, yıldızlara varacak gidecek yolu bildim. Ben, Ede Balı, o yolu açmak için ne gerektiğini bildim… O yollara Zümrüd Anka gerek, Ede Balı, Benim Zümrüd Anka'm Malhun Hatun'dur; ver ki bana, dünyayı küçülteyim… Ede Balı, Malhun Hatun'u bana ötesi için ver… Ver ki, Oğuzlar, ıldızlara gitsin ".[65]

61 Buğra, 2018, s. 95.

62 Buğra, 2018, s. 95.

63 Buğra, 2018, s. 95-6.

64 Buğra, 2018, s. 103.

65 Buğra, 2018, s. 103.

Buğra, rüyayı bir bilgi kaynağı olarak sunar ve Osman'ın rüyasını tarihî metinlerde yer alışı ile çelişmeden anlatır. Bu rüya ile Osmancık, bir yoruma göre ruhunun derinliklerinde bulunan ülküyü keşfeder.[66] Bir başka yoruma göre, rüya bir inisiyasyon olayını, Osman'ın Ede Balı'dan "ruh alma"sını anlatır. Gücü temsil eden Osman, Ede Balı'dan aldığı ruh ile Osmanlı'nın varlığını Türk-İslâm Sentezi temeline oturtmuş olur.[67] Buğra'nın romanına göre Orhan Gazi ve diğer Osmanlı padişahları anne tarafından ve biyolojik olarak Şeyh Ede Balı'ya dayanır. Ezoterik yorumlarda ve İslâm tasavvufunda inisiyasyon biyolojik değil metafizik bir olgudur. Buğra'nın romandaki aşırı soy vurgusu, başka bir silsile zincirine yer bırakmayacak kadar katı görülmektedir. Tarih kaynakları Orhan'ın annesinin Malhun Hatun olduğunu rivayet eder, ancak Malhun Hatun'un babası Ede Balı değil Ömer ya da Umur adında bir başka kişidir.[68]

Osmancık romanında, topluluğun bilgi otoritesi olarak üç isim öne çıkar: Ertuğrul Bey, Ede Balı ve Gökçe Bacı (Deli Gökçe).[69] Gökçe Bacı, Orta Asya'dan Bilecik/Domaniç civarına gelen son yerleşimcilerdendir. Türk kimliğinin, kültürünün ve bilgeliğinin esas taşıyıcıları Anadolu'da hep son gelenler olmuştur. Bunların daha önceden gelip yerleşik hayatın ve şehir hayatının dönüştürdükleri soydaşlarına özlerini hatırlatma gibi görevleri vardır. Osmancık'a "bey" olacağını açıktan ilk olarak Gökçe Bacı müjdeler (Sivrikaya diyaloğunda bunu önceden Ede Balı ima etmişti). Gökçe Bacı'nın sözleri bir temenni midir, uzgörü müdür, müneccimlik midir, pek açık değil. Osmancık "Beyliğim yoktur benim..." diye itiraz edince, o tek kelimeyle ve şeksiz ve şüphesiz "Olacaktır" cevabını verir.[70] Osman'ın bey olması, Gökçe Bacı'nın duasıdır, ama bu bilgeliğe dayalı bir duadır: "Ben Osman Beğ olsun, Osmancık uslanmasın, deye dua ederim... Bize bu duayı öğretenler de aklı erenlerdir".[71] Ertuğrul Bey ve Ede Balı, beyliğin ılımlı bir siyaset izlemesini ister ve sert eğilimleri olan Osman'ı uslandırmaya çabalar. Göçebe bozkır kültürünün temsilcisi olan Gökçe Bacı ise Osman'ın sertliğinden şikâyetçi değildir. Gökçe Bacı karakteri Osmanlı'da ataklığı, gözü pekliği ve grup asabiyetini temsil eder. Ede Balı ise sağduyuyu, sürdürülebilir siyaseti. Ertuğrul Gazi ise bu birbiriyle çatışır görünen siyaset tarzlarından, onları birbiriyle çatıştırmadan yararlanmayı, erdem ile çıkarı uzlaştırma siyasetini. Romanda Ede Balı'nın reel politik üzerindeki etkisi daha ön planda görünse de, onun soy üzerine yaptığı güçlü vurguların kolektif belleğin taşıyıcısı olan yeni gelenlerin ve dolayısıyla

66 Külahlıoğlu İslâm, s. 113.

67 Belge, Murat, Genesis: Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 89.

68 Belge, s. 72.

69 Buğra, 2018, s. 186.

70 Buğra, 2018, s. 113.

71 Buğra, 2018, s. 117.

Gökçe Bacı'nın topluluk üzerindeki mânevî etkisini güçlendirme gibi bir işlevinin olduğu görülür.

## Sonuç

Buğra, farklı politik karakterleri aynı amaca hizmet eden sosyolojik faktörlerin yorum tarzlarını farklılaştırdığı kişiler olarak sunarak, Ertuğrul/Osman Beyliğini mütecanis bir topluluk olarak sunar. Başka kuruluş anlatılarında yeni gelenlerin din anlayışlarında (örneğin Tahir'in Devlet Ana'sında) Şamanist unsurlara çokça vurgu yapılırken, Osmancık'ta bu vurgular nerede ise hiç yoktur. Türkler, kültürel olarak ana akım İslâm kimliği ve kültürü ile tam olarak bütünleşmiş, sahip olduğu politik niteliklerini İslâm'ın hizmetine sunmaya oldukça gönüllüdür. Sadece "iyi yönetici"nin kimlerden/hangi soydan çıkağı konusu bir parantez oluşturur. Buğra her ne kadar, soylar ve kavimler arasında ötekileştirici söylemlere doğrudan yer vermese de, siyaset üzerinden yaptığı Türklük, Oğuzluk ve Kayılık övgüleri dolaylı olarak "kolektif egoizme" hizmet edebilir. Türk-İslâmcılar için bu durum, yorumla aşabilecekleri basit bir sorundur. Dışarıdan bakanlar ise sorunu bu kadar basit görmeyecekler ve İslâm kimliği ile tam olarak bütünleşememenin göstergesi olarak yorumlayacaklardır.

Halbwachs'ın belirttiği gibi toplumlar "kurumları güçlü olan kolektif inançlara dayanırsa" varolabilir.[72] Buğra Osmanlı'nın uzun ömürlü olmasını soy ülküsü ve dervişlik kurumu ile açıklama yoluna gider. Onun Osmancık romanındaki Kayı Boyu vurgusu, hak ve hakikat ülküsünün bir soy tarafından temsiline gönderme yapar. Bu boy için kullanılan "Tanrı görevlisi" sıfatı soya atfedilen bir karizmanın veya Weberyen ifadeyle karizmatik meşrûiyetin ifadesidir. Bu karizma, mevcut toplum tarafından bu boya atfedildiğinde, abartılı da olsa bir gerçeklik temelinin bulunduğunu hatırlatır. Osmanlı-Kayı Boyu ilişkisi, Buğra'nın icat ettiği bir yakıştırma değil, tarihsel metinlerde vurgulanmış olan ve Millî Edebiyatçılar tarafından da işlenmiş olan bir inançtır.

Halide Edip Yeni Turan romanında Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı dönemi şöyle betimleniyor: "O dağılan Türk aşiretlerin ve Selçukların üzerine şayan-ı hayret surette esaslı bir hükümet bina ediyorlar... Kendilerinden olmayan şeyleri büyük bir tevazu ile Arap'tan, Acem'den, Selçuk'tan, Eski Roma'nın bakiyesinden, hülasa nereden buluyorlarsa alıyorlar. İlk defa teşkilat yapmakta bu kadar kavi ve yüksek bir kabiliyet gösteren Türkler etrafında Rumlar ve daha başka kavimler de toplanıyor... Bu kavi, adil ve binası sağlam hükümetin unsur-u asliyesi,

72 Halbwachs, Maurice, Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri, Çev. Büşra Uçar, Ankara, Heretik Yayınları, 2016, s. 364.

temeli yekpare bir Türk ırkı, ötekiler o ırk, o temel etrafına, üzerine toplanıyorlar".[73] Halide Edip'in 1912 yılında Balkan savaşları esnasında millî kimliği canlandırmak maksadıyla yazdığı romanın kahramanlarının adları Oğuz ve Kaya (Kayı göndermesi). Halide Edip, Osmanlı'daki Türk ruhunun 1483'te İstanbul'un alınmasına kadar devam ettiğini, sonrasında ise amaçsız bir politika izlendiğini belirtiyor. Nizam-ı âlem veya cihan mefkûresi onun gündeminde değil. Ve soruyor: "Viyana kapılarına gitmekte, Moskof ve Macar'la kavgaya tutuşmakta ne yarar var?".[74] Adıvar biraz öfkeli, Osmanlı'nın sonradan elinizde tutamayacağı topraklara doğru genişlemesini anlamsız buluyor. Buğra ise tüm Osmanlı tarihini bir ülkünün hayata geçirilme hikâyesi olarak görüp, Kayı'nın soy ülküsünü evrensel ve ebedî olarak kurguluyor. O hâlde Osmanlı tarihinde soru işareti koyacağı herhangi bir sayfa yok.

Buğra'nın romanda dervişlik kurumunu ön plana çıkardığı görülür. Dervişler Orta Asya'dan Anadolu'ya sürekli bir taze enerji akışını sağlar. Böylece uç bölgelerde "yabancı"larla bir arada yaşamak durumunda olan Anadolu Türkleri kültürel çözülmeden ve yerleşik hayatın konforundan korunmuş olur. Kendi işi ve aşı ile uğraşan dervişler kanaatkâr ve özgeci tutumlarıyla sosyal sorunların çözümünde sivil toplum işlevi görür. Topluma yük olmak bir yana topluma ekonomik destek sağlar. Halk bilgeliğinin temsilcisi olarak dervişler, meselelere pragmatik ve kısa süreli bakma eğiliminde olan devlet adamlarına uzgörü ve derinlikli bilgi sağlar. Dervişler ile devlet adamları arasında mesafeli ve saygılı bir ilişkinin olması, dervişlerin sahip olduğu bilgeliği sürdürülebilir kılmaktadır. Dervişler olağan zamanların değil, olağanüstü zamanların danışmanı olarak iş görür. Diğer taraftan Türkler gelecekte de tarih sahnesinde güçlü bir şekilde yer alacaksa, bu derviş tipolojisini yeniden hayata geçirmeleri gerekir.

Osmancık romanında Türk tarihinin özellikle de Kayı Boyu'nun kutsal bir misyonla ilişkilendirilme biçimi, Yeni Turan'da olduğu gibi açık ve net biçimde belirtilmese de "üstün" veya "seçilmiş" soy imajı oluşturmaktadır. Bu seçilmiş soy, her ne kadar politik icraatlarında diğer soylara karşı özgeci bir tutum sergilemiş olsa da, bu hiç de mütevazı bir soy/millet anlayışı değildir. Buğra bu sonucu amaçlamış olsun ya da olmasın Osmancık romanı son tahlilde soylar arasında hiyerarşi olduğu yönündeki anlayışı, soy kibrini besleyen bir metin görünümündedir. Bu, soy vurgusunun romanda diğer tüm ilkelerden ve değerlerden fazla vurgulanmış olması, soyun görünüşte tüm insanlık için yüce olan mefkûrenin/ülkünün/ideallerin tek aracı gibi sunulması değerler hiyerarşisinin bulanıklaşması diğer bir ifadeyle amaç ile aracın yer değiştirmesi gibi sonuçlar doğurabilir.

73 Adıvar, Halide Edib, Yeni Turan, İstanbul, Can Yayınları, 2014, s. 36-7.

74 Adıvar, s. 37-8.

Bu çözümleme Osmancık romanında Osmanlı'nın kurucu değerleriyle ilgili son noktayı koyma iddiasına sahip değildir. Romanda değerlerin çoklu akıntısına dikkat çeken yeni çözümlemeler yapılması gerekir. Ancak naif bir farklı çözümleye burada yer verebiliriz.

Makalenin başında epigraf olarak kullandığımız alıntıya, Osman Bey'in Orhan Bey'e vasiyetine dönelim: "[K]imse sana Tanrı'nın buyurmadığı bir söz söylerse, sen onu kabul etme. Aslını bilmezsen Tanrı'nın ilmini bilenlere sor. Bir de sana itaat edenleri hoş tut. Hakkı gözet. İtibarın hep bilginlere, zanaatkârlara olsun. Askerin hep önünde git".[75] Bu cümleler okuyucuya Osmanlı'nın kuruluş gayesinin dini, îmanı ve hakkı temsil olduğunu söyler. Türklükle, Oğuzlukla, Kayılıkla ve Osmanlılıkla ilgili göndermeler özsel değildir. Nasıl Şeyh Ede Balı'nın kızı Malhun Hatun Osman için Zümrüdüanka oldu ise Yarhisar Tekfurunun kızı Holofira (Nilüfer Hatun) da Orhan Bey'in Zümrüdüanka'sı olacaktır. Buğra tarihsel Zümrüdüanka anlatısına küçük bir müdahalede bulunur. Masaldaki "Kaf Dağı" tek bir dağ olmaktan çıkıp, romanda bir sıradağa dönüşür: "Kaf Dağları uzar gider. Ve, her yolcusuna bir Zümrüdüanka gerektir".[76] Böylece Şeyh Ede Balı'nın kızı ile Yarhisar Tekfurunun kızı arasında fark kalmaz.

Buradan hareketle, Osmancık romanında Tarık Buğra'nın ancak dikkatli okuyucuların fark edebileceği zor bir işi başardığını söyleyebiliriz. Osmanlı, çekirdek insan unsuru Türk ve Müslüman olan, faklı milliyet ve inançları da bünyesinde bulunduran bir imparatorluktur. Her imparatorluk gibi Osmanlı İmparatorluğu da çoklu/çoğulcu kimlikler (dinî, millî, vs.) üzerine kurulmuştur. Bu çoğulcu yapıyı bir arada tutabilmek için de çoğulcu anlatılara ihtiyaç vardır. Yazar bu çoğulcu anlatıları karşı karşıya gelmekten kurtarmanın imkânını, çatışan anlatılara aynı sayfalarda yer vermemekte bulur. Bu durum bir strateji ya da bir samimiyetin göstergesi olarak okunabilir. Böyle konularda hüküm vermek, kolaya kaçmak olabilir. Buğra hakkında kolay hüküm verebileceğimiz bir edebiyatçı olmadığı notunu düşerek yazıyı sonlandırırken, yorumu açık bırakabiliriz. Edebiyatı kimlik inşa aracı gördüğü gibi, aynı zamanda edeplenme aracı olarak da gören Buğra'yı okumaktan bize düşen nasip belki de budur.

75 Buğra, 2018, s. 368.

76 Buğra, 2018, s. 290.

**Kaynakça**

Adıvar, Halide Edib, Yeni Turan, İstanbul, Can Yayınları, 2014.

Assmann, Jan, Kültürel Bellek, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.

Belge, Murat, Genesis: Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Buğra, Tarık, Küçük Ağa, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

Buğra, Tarık, Osmancık, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2018.

Connerton, Paul, Modernite Nasıl Unutturur, Çev. Kübra Kelebekoğlu, İstanbul, Sel Yayınları, 2018.

Ersoy, Mehmet Âkif, Safahat, Haz. Orhan Okay ve Mustafa İsen, Ankara, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992.

Giesen, Bernhard ve Kay Junge, "Tarihsel Hafıza", (İç.) Tarihsel Sosyoloji, Ed. Gerard Delany, Engin F. Işın, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Islık Yayınları, 2017, ss. 523-539.

Halbwachs, Maurice, Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri, Çev. Büşra Uçar, Ankara, Heretik Yayınları, 2016.

Hayes, Carlton H., Milliyetçilik: Bir Din, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995.

Huyssen, Andreas, Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Metis Yayınları, 1999.

Jusdanis, Gregory, Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Millî Edebiyatın İcat Edilişi, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.

Köksal, Duygu, "Türk Edebiyatında İki Kuruluş Anlatısı ve Millî Kimlik", Toplum ve Bilim, S. 81, 1999, ss. 44-60.

Külahlıoğlu İslâm, Ayşe, "Kuruluştan Kurtuluşa; Dört Tarihi Roman", Türkbilig, S. 8, 2004, ss. 108-123.

Ocak, Ahmet Yaşar, Babaîler İsyanı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1980.

Özyurt, Cevat, "Millet İnşasında Edebiyat, Tarih ve Din", Hece Dergisi, C. 20, S. 232, 2016, ss. 89-97.

Özyurt, Cevat, "Bir Hüzün Anlatısı Olarak Küçük Ağa", Tarık Buğra Yüz Yaşında, Ankara, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2019, ss. 68-87.

Smith, Anthony D., Millî Kimlik, Çev. B. Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

Williams, Raymond, Kültür ve Toplum 1780-1950, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.